

АДАБИЁТШУНОСЛИҚ

Тозагул МАТЁҚУБОВА

ҒАФУР ҒУЛОМ ҲАЖВИЁТИ

Аннотация

Ушбу мақолада Ғафур Ғулом фельетонлари ўрганилган. Шу орқали ижодкор бадиий маҳорати таҳлил этилган.

Аннотация

В данной статье исследуются фельетоны Гафура Гуляма. Анализируется художественное мастерство писателя.

Annotation

In this article fennitons of Gafur Gulam were researched. With this way feature skill of the creator was analysed.

Таянч сўзлар : фельетон, очерк, ҳикоя, миллий матбуот, мақола, тахаллус, ҳажвий асар, ҳажвиёт, ирония, адабий жанр, дидактик адабиёт, публицистик рух, бадиий ижод, ижодий ният, эстетик концепция, поэтик маҳорат.

XX аср бошларида миллий матбуот ривожланган. Кўпгина шоир ва ёзувчиларимизнинг мақола, фельетон, очерк, ҳикоя, шеър ва бошқа жанрдаги асарлари вақтли матбуот саҳифаларида мунтазам нашр этилиб борган. Шу маънода, матбуот бир қатор ижодкорларимиз фаолиятида муҳим ўрин тутган. Ўзбек адабиётининг таниқли намояндаси Ғафур Ғулом ижодий такомилда ҳам вақтли матбуотнинг ўрни ғоятда катта бўлган. У ўзининг 1924-1925 йиллардаги ижоди ҳақида тўхталиб: "...шоирлик аҳён-аҳёндаги эрмакларимдан эди. Бу пайтларда шеърдан кўра ҳажвий нарсалар ёзишга қизиқар эдим. Яна тўғриси, шароит шуни талаб қилар эди. "Муштум" журналининг ҳар сониди, деярли бирор асарим босилиб чиқар эди",¹ – дея эътироф этади. Кузатишлар шуни кўрсатадики, "Камбағал деҳқон", "Қизил Ўзбекистон", "Янги Фарғона", "Янги йўл", "Янги қишлоқ", "Ер юзи", "Шарқ ҳақиқати", "Муштум" сингари вақтли матбуот нашрлари Ғ.Ғулом (айрим ҳолларда "Нуртой" тахаллуси ҳам қўлланилган – Т.М.)нинг 30-йилларгача бўлган даврдаги ижодий такомилда муҳим ўрин тутган. Жумладан, "Муштум" журналида "Саодат" (1928) ҳикояси ва "Шоирлик носқовоғидан бир отим" (1928) фельетонидан тортиб, "Атоқли қизиқчиларимиз меросидан" (1964) миниатюра-сигача чоп этилганлигининг ўзиёқ муаллиф мазкур нашрлар билан бутун фаолияти давомида ижодий алоқада бўлиб келганини кўрсатади. Демак, адибнинг: "Газетачилик менинг ижодий ўсишим учун университетлик ролини ўйнади",² – деган эътирофи айни ҳақиқатдир.

Ғафур Ғулом XX асрнинг 20-30-йилларида, биринчидан, давр талаби, иккинчидан эса, ўз қизиқишларига кўра, асосан, ҳажвий асарлар ёзиш билан машғул бўлган. Қолаверса, ўша даврларда яратилган ўзбек бадиий-публицистик жанри бўлмиш фельетонлар табиатан мавзу долзарблиги, ижтимоий-сиёсий йўсиндаги танқидий руҳи усту-

¹Ғафур Ғулом. Кечмиш ва кечирмишларимдан. МАТ., Ўн икки томлик., Биринчи том. – Т.: –Б.16.

²Ўша асар. – Б.17.

ворли
ди. Ак
қисма
касб э
ри нук
қараш
— Ғ.Ғ
муқоя
савол
ларда
мусоҳ
савол
кўрила
ниб, т
менин
ракдай
да ҳол
типида
— Ғ.Ғ
Бу ҳол
яда, ж
кузати
қилиқ
унинг
Приши
қахрам
"Адаби
ган эди
яратиш
муноса
айрим
жиҳатл
— Жум
фельет
зулий,
лай ки
титиб
ни экан
фаҳмла
бир оёқ
"Ҳапала
хатто
лимдон
рини ку
лоф ури
Сувонку
биёт х
мондош
йироқ б
Дема
тушуни
Ғ.Ғулом
риш ма
даъвога
— Мақо
"Ўша асар
Ғафур Ғу

ШУНОСЛИҚ

ВИЁТИ

ган. Шу орқали ижодкор бади-

Гуляма. Анализируется худо-

With this way feature skill of the

матбуот, мақола, тахаллус
адабиёт, публицистик рух
маҳорат.

нашоирваёзувчиларимизнинг
агар асарлари вақтли матбуот
маънода, матбуот бир қатор
Ўзбек адабиётининг таниқли
қили матбуотнинг ўрни ғоятда
да тўхталиб: "...шоирлик аҳе-
қура ҳажвий нарсалар ёзишга
эди. "Муштум" журналининг
дея эътироф этади. Кузати-
истон", "Янги Фарғона", "Янги
тум" сингари вақтли матбуот
и ҳам қўлланилган – Т.М.)нинг
ухим ўрин тутган. Жумладан,
рлик носқовоғидан бир отини
меросидан" (1964) миниатюра-
рлар билан бутун фаолият
Демак, адибнинг: "Газета-
ни ўйнади",² – деган эътироф

чидан, давр талаби, иккинчи
р ёзиш билан машғул бўлган
ицистик жанри бўлмиш фелъ-
йўсиндаги танқидий руҳи уст-

жк. Биринчи том. – Т.: –Б.16.

лиги, ҳажвий-сатирик йўналишга мойиллиги, оммавийлиги билан ажралиб тура-
ж Академик С.Мамажонов тадқиқотларида Ф.Ғулумнинг бу даврдаги фелъетонлари
исман ўрганилган.³ Аммо мазкур тадқиқот юзага келган даврига кўра муҳим аҳамият
қисб этгани ҳолда, истиқлол даври адабиётшунослиги буткул янгиланган мезонла-
р нуктаи назаридан бирмунча оқсайди. Шу маънода, адиб фелъетонларини янгича
қарашлар асосида ўрганиш зарурияти мавжуд.

Ф.Ғулум ўз фелъетонларининг публицистик руҳини кучайтиришда фактларни
муқояса қилиш, улардан таъсирланиб фикр-мулоҳаза ва хулосаларини баён қилиш,
саволлар билан ўқувчига муурожаат этиш, ўша саволларга жавоб бериш каби усул-
лардан фойдаланади. Масалан, "Драматург кўпми, шоир?" фелъетонидаги икки
мусоҳибнинг савол-жавоблари, классик наср услуби асосига қурилган. Жумладан, "Эй
савол бергувчиларнинг бахтлироғи" сингари муурожаатлар ёхуд: "Мен бир шўрликда
қўрилган бу ожиз истиҳолани ювиш учун суҳандонлик майдонида нутқ дулдулига ми-
ниб, тил ханжарини ўйната-ўйната, зердаги лекцияни чунонам бошлаб кетдимки,
менинг сўздаги чобукдастлигимдан, у ҳар икки қулоғи етмагандай, оғзини ҳам кар-
ракдай очиб, учинчи қулоқ ўрнида менга қаратиб тингламоқда эди" каби баён тарзи-
да ҳолатлар аниқлиги баробарида, мумтоз наср услуби ва Кайковуснинг "Қобуснома"си
типидаги дидактик адабиётга хослик ҳам ёрқин намоён бўлади.

Ф.Ғулум фелъетон жанрида ёзган асарларининг услубига алоҳида диққат қаратади.

Бу ҳол оҳанг ва интонацияда, сатирик бўёқлар қуюқлаштирилиши ҳамда кучли ирони-

да, жонли образлар яратишда, автор шахсиятининг намоён бўлишида, композицияда
кузатилади. Ф.Ғулум фактларни инсон образи саъжиясига сингдириш, хатти-ҳаракат ва
қилиқлари орқали воқеликни кўрсатишга интилди. Жумладан, академик С.Мамажонов
унинг "Оёқ олишга қарайди" фелъетони қаҳрамони Соттиев ва А.П.Чеховнинг Унтер
Пришибееви, "Классиклардан қачон сўз очар, эҳтиёт бўлинг оловлар сочар" асари
қаҳрамони шоирликни ғоятда саёз ва юзаки тушунувчи Сувонқул ҳамда А.Қаҳҳорнинг
"Адабиёт муаллими" ҳикоясидаги Боқижон Боқиевлар ўртасидаги яқинликни кузат-
ган эди.⁴ Бизнингча, бундай ёвуқлик мавзуни кулги ёрдамида ёритиш, ҳажвий образ
яратиш, воқеа-ҳодисаларни лўнда тасвирлаш санъатининг эгалланганлиги, ижтимоий
муносабатлар ва маиший тўқнашувларнинг қаҳрамон характериға таъсири, Ф.Ғулум
айрим фелъетонларининг сатирик ҳамда юмористик ҳикоя жанриға яқинлиги сингари
жиҳатларда намоён бўлади.

Жумладан, "Классиклардан қачон сўз очар, эҳтиёт бўлинг оловлар сочар"⁵
фелъетони қаҳрамони Сувонқулни "Тушунилиши оғир шеърлар" битган Навоий, Фу-
зулий, Муқимий, Лутфий, Хайём, А.С.Пушкин, Н.В.Гоголь, Л.Н.Толстой сингари та-
лай кишиларнинг нима учун классик саналиши ғоятда ажаблантиради. Луғатларни
титиб анлагани шу бўладики, "классик" сўзи луғавий жиҳатдан "катта шоир", деган
ни экан. Юқорида номлари саналганларнинг ким эканлигини билишга уриниб, шуни
фаҳмлайдики, Пушкин – "катта кўча", Толстой – "йўғон", Навоий – "пиёда юрадиган
бир оёқ яланг", Фузулий – "эски мактабларда ўқиладиган бир китоб", Муқимий –
"Ҳапалак қишлоғининг сўфиси бўлмиш бир лакалов одам" экан. Кўринадики, Сувонқул
хатто Махмур ва Муқимийни ҳам фарқламайди. Шундай бўлса ҳам ўзини ғоятда би-
лимдон санаб шоирлик ҳунариға астойдил берилади. "Янги" ёзган шеър дostonла-
рини кунига элликтача одамға ўқиб бериш билангина чекланмай, классиклар ҳақида
лоф уриб, суҳбатдошини "илмсиз"ликда айблаб, унга "танбеҳ" беришдан чарчамайди.
Сувонқулдаги ғурур ва мақтанчоқликни кўрсатиш орқали Ф.Ғулум унинг нафақат ада-
биёт ҳақидаги жўн қоидалар, балки на ўтмишнинг нодир адабий мероси, на ўзига зам-
мондош ёзувчилар ижодидан заррача хабардор бўлмаган, реал ҳаётдан ҳам мутлақо
йироқ бир кимса эканлигидан кулади.

Демак, Сувонқул характери, қаҳрамон саъжияси, ҳаракат-ҳолатлари – адабиётни
тушуниш даражаси ва ижодға муносабатини нутқидан келтириб чиқарилади. Бу билан
Ф.Ғулум киноя ва кесатиқлар орқали бадиий ижод истаган кимса обрў-эътибор ортти-
риш мақсадида тумшугини суқиши мумкин бўлган жўн ҳунар эмас, балки ижодкорликка
даъвогар кимса ҳеч бўлмаганда, ҳаётни, қолаверса, мумтоз қаламкашлар ва замондош

¹Мамажонов С. Фафур Ғулум прозаси. – Т.: "Фан", 1966.

²Ўша асар. – Б: 8-9.

³Ғафур Ғулум. Классиклардан қачон сўз очар, эҳтиёт бўлинг оловлар сочар. "Муштум", 1933., 16-сон.

адиблар ижодини теран билиши, адабий-назарий қарашларни чуқур ўзлаштириши лозимлиги ҳақидаги эстетик қарашларини илгари суради.

Ғ.Ғулом XX асрнинг 20-йилларида Ўзбек давлат кино трестидаги кадрлар қўнимсизлиги оқибатида юзага келган хўжасизлик, бошбошдоқлик, юлғичлик каби иллатларни *“Чайналавериб қирпит бўлган тўларсоқ”* (яъни сийқаланган катта суяк – Т.М.) фельетонида кескин фош этади. Муаллиф *“Бахт қуёши”*, *“Чодира”*, *“Мохов қиз”*, *“Ўзбекистон хотинлари”*, *“Лотинлаштириш”*, *“Ит олмас”*, *“Мачит гумбазлари остида”* каби фильмларни таҳлил этади. Уларни санъаткорлик маҳорати етишмаслиги, маҳаллий халқ ҳаётдан беҳабарлик ва шошма-шошарлик билан суратга олингани, нафосатдан йироқлиги боис танқид қилади. Муаллиф тили билан айтганда, *“санъат ҳемири”* эканлиги боис *“бахтсиз”*, *“бечора”*, *“ўтмас буюм”*га айланган бу фильмлар *“Чалпакка ўраб ташлаганда ҳам ит олмас”*дир. Зотан, уларда санъаткорлик, ижодий фикр, реал турмуш ўз ифодасини топмаган. Улар халқимиз урф-одати, маишати билан боғлиқ ҳақиқатдан мутлақо йироқ тасаввурлар асосига қурилган. Бундан миллий ғурури ўртанган муаллиф: *“... ўзбекни оламга ошкор қилмоқчи экан – олган лентларида ҳақиқатни, ҳақиқий типни бера олсин. Ҳақиқий ўзбек маишати, урф-одатини барқ урдириб кўрсатсин”*, – деган кескин талабларни ўртага ташлайди. Шунинг учун ҳам Ғ.Ғулом давлат кино трести олдиға: *“Ўзида бўлиб кўзга кўриниб қолган уддабурон ёшларни тарбия қилсин. Иш берсин, бори тақир-туқур, беш-олтита ёлғондакам “мутахассис”ларни йиғиштирсин”*, деган ғоятда кескин талаблар кўяди. Айни пайтда, у муаммонинг ечимини ёш маҳаллий киномутахассисларни тарбиялашдагина кўрмайди. Ғ.Ғулом киношунослар олдиға қўйган сценарийларнинг пишиқ ва мантиқий асосланган бўлиши зарурлиги, ёзувчиларнинг маҳаллий халқ ҳаётини теран билишлари лозимлиги, ишлаб чиқариш суръатлари орқасидан қувиш эмас, балки сифатга эътибор бериш кераклиги, режиссёрнинг виждони пок, эътиқоди мустаҳкам бўлиши зарурлиги ҳақидаги вазифалар ҳам ғоятда долзарб эди.

Ғафур Ғулом (*“Нуртой”*) ижодий тақомилида вақтли матбуотнинг ўрни ғоятда бекиёсдир. У 1924-1925 йиллардан 1964 йилгача бўлган қирқ йиллик даврда ижодкорлик кредоси талаблари ва реал турмуш эҳтиёжларига кўра ҳикоя, фельетон, миниатюра сингари жанрларда, яъни ҳажвий йўсинда фаол ижод қилган. Газетачилик (*кенг маънода матбуот*) чиндан ҳам унинг ижодий ўсиши учун университетлик ролини ўтаган.

Бизнингча, ўтган асрнинг 20-йилларидаёқ адабиёт ва санъат аҳли, хусусан, давлат кино трести вакиллари олдиға: поэтик маҳоратни ўстириш, миллат шаънини улуглаш, муаммога пок виждон ҳамда мустаҳкам эътиқод билан ёндашиш, ижодий фикрга кенг йўл очиш, ҳаёт ҳақиқатига садоқат, бадий воқеликни мантиқий асослаш, истеъдодли миллий кадрларни тарбиялашдек кескин талабларни қўя олган Ғ.Ғулом шахси – феноменал ҳодиса. Бинобарин, унинг ижодий мероси, жумладан, ҳажвиёти ҳам барҳаёт.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ғафур Ғулом. Кечмиш ва кечирмишларимдан. МАТ., Ўн икки томлик., Биринчи том. – Т.: 1989, Б. 16.
2. Ғафур Ғулом. Классиклардан қачон сўз очар, эҳтиёт бўлинг оловлар сочар. “Муштум”, 1933., 16-сон.
3. Мамажонов С. Ғафур Ғулом прозаси. – Т.: “Фан”, 1966.
4. Бойбўлатов Ж. Ўзбекларнинг адабий мероси байроғи остида пантуркизм. “Шарқ ҳақиқати” 1930, № 180-183;
5. Байбулатов Дж. Чигатаизм – пантуркизм. – Москва-Ташкент, 1932.
6. Абдулла Қодирий. Калвак Махзумнинг хотира дафтарида. Диёри бакр, –Т.: “Янги аср авлоди”. 2007., Б. 299.